

Itkuvirsien henkilönnimitysten typologiaa

1. Itämerensuomalaisten itkuvirsien luonteenomaisimpana piirteenä pidetään niiden kehittynyttä kuvakieltä, joka joissakin tapauksissa lähestyy käsittämättömän rajaa. Ei siis liene merkillistä, että itkuvirsien tutkimuksessa ensimmäisellä sijalla on kielen selvitys ja tulkitseminen; tämä on sitäkin tarpeellisempaa, kun ei voi ajatella, että itkuvirsitekstejä voitaisiin tutkia motiivi-, sisällön- tai rakenneanalyysin keinoin, ellei tiedetä, mitä niissä esiintyvät fraasit tai kuvailmaukset tarkoittavat. Kysymys ei silti voi olla koskaan pelkästä kielen tutkimuksesta, sillä vaikka itkutekstien leksikaalinen ja kieliopillinen muoto olisikin analysoitavissa ilman itkuvirren esitystavan ja muiden kontekstitekiäjien tuntemusta, itkuissa käytettyjen fraasien ja formuloiden selvitys vaatii aina tietoja myös itkuvirren esitystilanteesta, esittäjästä ja muista taustatekijistä. Tyypillinen esimerkki ainakin osaksi kontekstista selittyvistä itkuvirsiformuloista ovat itkuvirsissä käytetyt henkilönnimitykset.¹ Kaikille itämerensuomalaisille itkuille on ominaista, että itkijä puhutellessaan vastaroolin haltijaa — sukulaista, ystävää, vainajaa, jopa Jumalaakin — käyttää hänestä luonnehtivia nimityksiä, joiden tarkoituksena on toimia emotioiden välittäjinä itkijältä vastaroolissa olijalle; näin ilmaistaan rakkautta, kiitollisuutta, surua, pelkoa. Osittain näiden

¹ Aikaisemmassa tutkimuksessa on itkuvirsien henkilönnimityksistä käytetty mm. seuraavia termejä: epiteetti, epiteettisana eli tunnusnimi (Volmari Porkka 1883), huudahdus eli interjektio (Martti Haavio 1930), Kosennamen, Geheimwörter, Anredeworte (Martti Haavio 1934), puhuttelusana, -nimi, -ilmaus (Lauri Honko 1963) ja hellittelymetafora, puhuttelufraasi, nimitys (Raija Nieminen 1965). Termeistä osa viittaa nimitysten käyttöön (puhuttelu-), osa niiden laatuun (metafora). Itse olen päätenyt käyttämään termiä henkilönnimitys (lyhyemmin joskus nimitys), koska se on sopivan neutraali ja samalla rajaa pois muut itkuissa esiintyvät nimitykset.

figuratiivisten nimitysten käyttöön lienee ollut syynä araksi koettu esitystilanne, itkuvirret nimittäin kuuluivat enimmäkseen erojaisriittien, kuten häiden, hautajaisten tai sotaanlähdön yhteyteen. Tällaisessa rituaalisessa ympäristössä vaikuttavat voimat, olivatpa ne supranormaalien tai inhimillisten olentojen hallussa, oli koetettava pitää tasapainossa, jotta riittien päämäärä olisi saavutettu. Päämääränä taas oli ohjata jännitystilat, joita eron kokemus aiheutti, säänneltyihin uomiin, jotta hillittömällä käyttäytymisellä ei olisi aiheutettu vahinkoa esim. vainajalle hänen lähtiessään Tuonelan-matkalle. Jännitystilat ja voimakkaat tunteet, jotka purettiin itkuvirteen, esim. juuri nimitysten ylenpalttiseen toistelemiseen ja koristeluun, olivat paljon helpommin hallittavissa kuin patoutuneina. Sitä paitsi hellittelevien ja muiden affektiivisten nimitysten samoin kuin toistenkin itkufraasien käytöllä vaikutettiin myös läsnäolevien tunteisiin ja tavallaan pakotettiin ne samansuuntaisiksi itkijän ilmaisemien tunteiden kanssa. Näin esim. vainajalle itkettäessä ohjattiin läsnäolijat kollektiiviseen suruntunteeseen, joka katsottiin tilanteeseen kuuluvaksi ja oikeaksi; tai morsian sai valituksillaan, kiittollisuuden ja rakkauden ilmauksillaan osakseen myötätuntoa, jota hän tarvitsi erotessaan kodistaan ja vanhemmistaan, ja samalla hän itse vastasi häneen kohdistettuihin rooli-dotuksiin: morsiamen piti itkeä lähtiessään.

Itkuvirsien tutkijat kuitenkin ovat joutuneet ymmälleen juuri tämän ekspressiivisen kielenkäytön takia. Itkuvirsiä on sanottu kieleltään hämäräksi ja vaikeatulkitteisiksi. Näin asia tietysti onkin, jos ajatellaan asiaa arkistomateriaalin tutkijan kannalta, jolla on käytettävissään niukasti lähde- ja kontekstitytöjä. Toisin oli asianlaita itkuvirsien aktuaalissa esitystilanteessa, jossa kuulijatkin tunsivat traditionaalisen itkuterminologian (saattoi tietysti olla, että jotkut sanat ja käsitteet olivat jo menettäneet merkityksensä ja muodostuneet jonkinlaisiksi kehuselementeiksi ja täyteilmauksiksi) ja tiesivät lisäksi, kenelle itku oli osoitettu ja ketä muita itku ehkä sivusi. Useista arkistossa olevista itkuvirsimuistiinpanoista nämä tiedot kuitenkin puuttuvat, eikä ole enää juuri olemassa perinteenkannattajia, joilta voisi lähteä kysymään, mitä jokin seikka tarkoittaa ja merkitsee. Tilanne ei kuitenkaan ole mahdoton. On myös itkumuistiinpanoja, joiden yhteyteen kerääjä on liittännyt tietoja kontekstista ja jopa sananselityksiä. Tällaisten itkujen analysointi muo-

dostaa perustan myös heikommin dokumentoitujen itkumuistiinpanojen tulkitsemiselle, sillä itkukieli, niin värikkäältä ja vivahteikkaalta kuin se ensimmäisten muistiinpanojen lukemisen jälkeen näyttääkin, on lopulta hyvin sidoksista ja stereotyyppistä. Käytettyjen fraasien ja formuloiden määrä ei ole rajaton ja improvisaatiomahdollisuudet rajoittuvat yleensä leksikaalisiin uudennuksiin. Samaa sukulaista tarkoittavat nimitykset ovat muodoltaan ja rakenteeltaan samanlaisia kautta itkuvirsialueen.² Itkujen kohteiden ja muiden niissä esiintyvien henkilöiden identifiointimenetelmän luominen edellyttää henkilönimitysten luokittelua niiden tarkoitteiden, sisällön, muodon ja rakenteen perusteella. Yhdistämällä nämä neljä tekijää voidaan luoda kaikki nimitykset kattava typologia, joka samalla paljastaa itkuvirsien taustalla olevia ajatustrendejä, ja sen alta häämöttää myös kuva siitä yhteisöstä, jossa itkuvirret elivät.

Olen pro gradu -tutkielmassani esittänyt itkuvirsien henkilönimitysten typologian, joka perustuu Inkeristä kerättyihin itkuvirsiin.³ Inkeriläisten itkujen valinta ensimmäiseksi tutkimuskohteeksi ja samalla nimitystypologian lähtökohdaksi on perusteltavissa mm. seuraavin argumentein: inkeriläisten itkujen kieli on suomenkieliselle selkeämpää kuin muiden itämerensuomalaisten itkujen, koska sen pohjana olevat inkeroisurteet ovat lähempänä suomea kuin karjalan tai aunuksen kieli. Osittain selkeys johtuu siitä, että inkeriläisten itkujen säkeet ovat yleensä määrämittäisiä (joskin mitta on liukuva) ja -rakenteisia, eikä niihin sen vuoksi mahdu kovin paljon sentapaista äännemaalilua kuin esim. vienalaisiin itkuihin. Toi-

² Termillä itkuvirsialue tarkoitetaan tässä aluetta, jolta kerätyt itkut ovat kieleltään ja tyylyltään samanlaisia; näitä alueita on Inkeristä voitu erottaa ainakin kuusi: I Lempaalan alue, II Tyrön äyrämöisalue, III Hevaan alue, IV Soikkolan alue, V vatjalaisalue ja VI Kosemkinan-Viron Inkerin alue. Ks. tarkemmin Aili Kallio, Inkerin hääitkujen henkilönimitykset, Pro gradu -tutkielma 1971, Uskontotieteen ja folkloristiikan laitos, Turun Yliopisto, SEM 212, 29—51.

³ Inkeristä ja inkeriläisiltä kerättyjä itkuvirsiä on SKS:n kansanrunousarkiston kokoelmassa yhteensä 524 numeroa. Näistä 325 on hääitkuja, 120 kuolin- itkuja, 22 sotaanlähtöitkuja ja 56 tilapäitkuja. Itkuvirret on pantu muistiin runsaan sadan vuoden aikana n. v. 1840—1957. Runsaimmat keruusaaliit ovat 1880-luvulta, jolloin tutkijanakin esiintynyt Volmari Porkka keräsi Länsi- ja Keski-Inkeristä 200 itkuvirttä. Inkerin itkuvirsistä 367 on peräisin ortodoksisilta inkeroisilta, 44 luterilaisilta äyrämöisiltä ja 46 Länsi-Inkerin luterilaisilta, ks. Kallio mt., 18—28.

nen, enemmänkin tutkimusekonominen perustelu on, että Inkerin itkuvirret ovat kaikki kirjoitettua arkistomateriaalia, joka viime vuosina on järjestetty yhtenäiseksi kokoelmaksi ja jonka lisääntymisestä on enää varsin vähäisiä toiveita.

Ilman vertailumateriaalin mukaanottoa en tietenkään voi osoittaa, että nyt esitettävä typologia sellaisenaan soveltuisi myös muiden itämerensuomalaisten perinnealueiden itkujen kieleen. Toisaalta olen pyrkinyt laatimaan kategoriat niin väljiksi, että on vaikeaa kuvitella nimityksiä, jotka eivät niihin mahtuisi. Olen myös tutustunut alustavasti muiden alueiden itkuvirsiin, ja niissä käytetyt nimitykset — ainakin ennakkokäsitykseni mukaan — näyttäisivät sopivan nyt esitettäviin kategorioihin. Sen sijaan näyttää ilmeiseltä, että eri nimitystyyppien suosio on erilainen eri alueilla.

2. Aluksi on ehkä paikallaan esittää näytteeksi inkeriläistä itkuvirttä, jotta kävisi mahdolliseksi ymmärtää, miten keskeinen asema nimitysformuloilla niissä on. Näyte on peräisin Soikkolasta, jota on pidettävä länsi-inkeriläisen itkuvirsiperinteen ydinalueena. Nimenomaan länsi-inkeriläisille itkuille, niin Soikkolan, Kosemkinan ja Viron Inkerin inkerois- ja luterilaisitkuille kuin Kattilan vatjalaisitkuillekin on yhteistä nimitysformuloiden runsas käyttö. Melkein jokainen säe itkussa päättyy nimitykseen. Yhtä suosittuja nimitykset eivät ole Keski-Inkerin inkerois- ja äyrämöisitkuissa eivätkä myöskään Lempaalan inkeroisitkuissa, joissa ilmeisesti laeva eppinen tyyli on rajoittava tekijä. Esimerkki-itku on kaikkiaan 64-säkeinen; otan siitä näytteeksi vain alkupuolen 34 säettä, joista jo selvästi näkyy, miten itkunimityksiä käytetään.

SKS. Soikkola, Tarinai. Volmari Porkka 99. 1882.

Hääitku

Morsian itkee kengitysiltana (äidilleen):

- 1 *Sullaine miun sukijaiseen suuritusakkahain,*
- 2 *Kallis miun kantajaiseen, kailoin kuvvaaajaiseen,*
- 3 *Armas miun asettelijaiseen alahtunehelle itselleen,*
- 4 *Leppiä miun liekuttelijaiseen leinekkähälle itselleen,*
- 5 *Olliisit siä olt heltiämp helmoin tuojaiseen miule heikoi huolehikkahalle,*
- 6 *Olliisit siä olt leppiämp leinekkähälle itselleen,*
- 7 *Olliisit siä kielelt miun kerittelijäiseen keröipaglaistaan*
- 8 *Olliisit siä alennellut asettelijaiseen avvaaroviittaistaan,*

- 9 Et olliist antant vollia *miun vuosin tuojaiseen*,
 10 Tuumaella näitä tuumia *miun tuuittelijaiseen*,
 11 Ajatella näitä assioja *miun asettelijaiseen*,
 12 Nämä ovatki turha-tuumat *tuuittelijaiseen*,
 13 Arvaamattomat assiat *asettelijaiseen*.
 14 Vai luulitta nämä ovat suutka kaupat *sukijaiseen*,
 15 Vai luuletta ovat ilokaupat *imettelijäiseen*,
 16 Ku työ nii iloeletta *imettelijäiseen*,
 17 vesseloitteletta *vesin vaalijaiseen*
 18 Vai luuletta vai suurin suutkitaa *suurien tusakkahalle itselleen*
 19 A miun niini poltteloo polttunehia maksoisiaan,
 20 Leikkajaa leinekkähhiä liepehiään ;
 21 Taitaat olla iki kaupat *imettelijäiseen*,
 22 Taitaa olla ikilaaud *imettelijäiseen*.
 23 Jo miä kaikkia sulloittelen sulasanoin *suurtusakkahhan*,
 24 Jo miä kaikkia herkuttelen heltehin sanoin *heikoi huolehikkahain*,
 25 Kaikkia lepyttelen *leinekkähhiin itsyeen*,
 26 *Suurt sukkuaan suurien tusakkahhain*,
 27 *Hellää heimoa heikoi huolehikkahaine*,
 28 Ku katson *kaitoi leinekkähhiin*
 29 Kaiken huomesta *huolehikkahain itsyeen*,
 30 Kaiken aikaa *alahtuneel itsyeen*:
 31 Ain vaa laaitaa laatuja *lausehikkahalle itselleen* ;
 32 Ain vaa kiinitellää assioja *alahtunehelle itselleen*.
 33 Ei kenkää oo niin hellä *miule heikoihuolehikkahalle itselleen*
 34 Eikä kenkää niin armas *miule alahtunehelle itselleen*.

Itkusta on kursivoitu kaikki henkilönnimitykset, ja kuten havaitaan, 34 säkeestä vain kaksi (19 ja 20) ei sisällä nimitysformulaa. Niissäkin on silti viittaus itkijään itseensä, nim. "polttunehia maksojaan" ja "leinäkkähhiä liepehiään"; näiden fraasien voidaan sanoa olevan itkijännimitysten funktionaaleja vastineita. Itkun alussa oleva laaja puhuttelujakso on tyypillinen länsi-inkeriläisen itkun aloitustapa; sitä ei juuri muilla alueilla tavata. Jatkossa säkeet päättyvät joko äidin puhutteluihin (miun tuuittelijaiseen, miun asettelijaiseen), joihin säkeissä 7 ja 8 liittyy viittaus isään (keroipaglaistaan, avvaaroviittaistaan), tai itkijän itsestään käyttämiin nimityksiin (leinekkähille itselleen, heikoi huolekkahhain jne.).

Nimityksissä on sekä lyhyitä yhden sanan muodostamia (tuuittelijaiseen) että pitempiä ja rakenteeltaan monimutkaisempia ilmauksia (sullaine miun sukijaiseen suuritusakkahhain). Lyhyet ni-

mitykset sisältävät vain *nimitysytimen*, joka voidaan määritellä siten, että sen muodostavat nimityksen *kiinteät komponentit*, jotka ovat välttämättömät tarkoitteen ymmärtämiseksi. Pelkän nimitysytimen sisältävät ilmaukset ovat *ydinnimityksiä*. Mikäli nimitykset sisältävät nimitysytimen lisäksi yhden tai useampia *valinnaisia komponentteja*, jotka ovat yleensä attribuutteja, ne ovat *attribuuttinimityksiä*. Kolmannen rakennekategorian muodostavat *parataktiset nimitykset*, joissa on kaksi asyndeettisesti rinnastettua nimitysydintä (mahdollisine määreineen).

Inkerin itkuvirsissä esiintyvät nimitysytimet voidaan jakaa kolmeen pääluokkaan muodon ja sisällön perusteella: 1) *deverbaaliset*, tekijää tai tekemisen kohdetta tai tulosta merkitsevät eli *akteemiset*, 2) *denominaaliset, metaforiset* nimitysytimet ja 3) *denominaaliset, faktiset* l. normaalikieliset nimitysytimet. Nimitysytimien mukaan jaetaan nimitykset siten kolmeen pääluokkaan: akteemisiin, metaforisiin ja faktisiin nimityksiin. Seuraavassa käsitellään tarkemmin esitettyjä nimitystyypppejä ja valaistaan niitä esimerkein.

3. *Ydinnimitykset*. Akteeminen nimitysydin on kieliopilliselta muodoltaan deverbaalinen: 1) -ja, -jä -johtiminen tekijännimi tai 2) verbin nominaalimuoto (pass. II partisiippi tai III infinitiivi). Nominaalimuoto voi esiintyä joko yksin tai agentin kanssa. Tekijännimiytimisiä nimityksiä käytetään äidistä, isästä, ristivanhemmista tai muista heihin verrattavissa olevista henkilöistä:

(äiti)	Millaine tunti lie olt <i>miun tuutijaisellain</i> , ⁴ ku miun synnytti <i>synnyttelijäisein</i>
(isä)	Nostasin nuoriin nojalla <i>nostattajani</i>
(risti-isä)	<i>Rissinvesin vetelijäiseen</i>
(sulh. vanh.)	<i>Vieraat kasvattajat</i>

Huomattavaa on, että myös kaksi viimeksi mainittua nimitystä kuuluvat ydinnimityksiin, koska niissä ei ole muuta kuin nimitysydin eli komponentit, jotka ovat tarpeen *tarkoitteen* määrittämiseksi. Komponentteja on näissä tapauksissa kaksi: edellinen eli *määräävä* ja jälkimmäinen eli *nimittävä* komponentti.

⁴ Esimerkit ovat kaikki peräisin SKS:n kansanrunousarkiston kokoelmissa olevista inkeriläisistä itkuvirsistä. Esimerkin edessä sulkeissa on nimityksen tarkoite.

Nominaalimuotonimityksiä käytetään itkuissa lukemattomista eri henkilöistä, jotka voidaan ajatella jonkun lapsiksi:

(isä)	Ajattellemaa näitä asioja <i>ämmöin</i> ('isoäidin')
<i>aseteltu</i>
(tytär)	Istuukka <i>imeteltyiseen</i>
(poika)	Kyll on läyle lähtee, <i>minun lämmitellykkäiseni</i>
(veli)	Olit armahain <i>emoin aseteltu</i>
(sisar)	Hot miun laatii <i>laatijaan laatimain</i>
(kylän naiset)	Suuret kiitokset <i>naisten sukimaist</i>
jne.

Metaforiset nimitysytimet ovat denominaalisia ja niitä on kahta tyyppiä: vertaukseen perustuvat *metaforat* (substantiiveja), jotka ilmoittavat tarkoitteestaan jonkin ominaisuuden implisiittisesti, ja tarkoitteen ulkonäköön, vaatetukseen, mielentilaan tms. eksplisiittisesti viittaavat *epiteetit* (substantiiveja tai adjektiiveja).

Metaforia:

(tytär)	Lounat päivän <i>pääskyläiseni</i>
(sulhanen)	Maailman matkalla <i>miun mantsikkaiseni</i>
(isä)	Ja survoitta miun jo <i>suen</i> suuhueen,
ja kannoitta miun <i>karhun</i> kainaloiseen
(isä)	Käinhä mie etsimässä <i>isolinnastain</i> illalla
ikä myöhäsin

Epiteettejä:

(tytär)	Kuunteloittele <i>miun kassoipäähyein</i>
(poika)	Kun minun lähtöö <i>lääppäpäähyeni</i> lämpy-
mäisistäni
(isä)	Istun kantehe <i>kantelokätyeen</i> , lauttaa <i>lautti-</i>
<i>paitaiselleen</i>
(itkijä)	Olliisit siä olt leppiämp <i>leinekkähälle itselleen</i>

Faktisia eli normaalikielisiä henkilönnimityksiä tavataan harvemmin ydinnimityksinä; on kuitenkin joitakin esimerkkejä:

(äiti)	Nois polviil maaha <i>maamallani</i>
(isä)	<i>Taatan</i> kujalla.

4. *Attribuuttinimitykset*. Ydinnimitys muuttuu attribuuttinimitykseksi, kun se saa määreen tai määreitä. Akteemiset ydinnimitykset voivat saada määreiksensä adjektiivi-, genetiivi-, paikallissija- tai in-

struktiiviattribuutteja. Ensiksi tapauksia, joissa määreenä on adjektiiviattribuutti:

- (äiti) ensimmäisen kerran *miun ehtoisa ehoittajani
armahaineka, hyvä asettelijaiseen, leppiäinenkä
hyvä liekuttelijaiseen*
- (tytär) *leppiä liekuteltuiseen, sullain sukimaiseen*

On huomattava, että *miun*, joka esiintyy useissa nimityksissä, ei ole nimitysytimen määre, vaan se on katsottava osaksi sitä. Possessiivisuus on kiinteä komponentti inkeriläisissä itkunimityksissä, ja sitä ilmaistaan joko pelkällä possessiivisuffiksilla tai, milloin säkeen pituus tai emfaattisuus niin vaatii, myös persoonapronominin genetiivillä *miun* (joskus myös jollakin muulla pers.pron., ks. kappale Akteemisten nimitysten formulat).

Gen.attr. määreenä:

- (äiti) Leppiäin *miun* liekuttajaan *leinekkään itsyeen*

Paikallissija-attr.:

- (äiti) Ku oliis maal *miun maalen* synnyttäjäiseen
miun sylihin synnyttäjäni
maksossa makottajani, *pouwessa* pitäjäni
- (tytär) Elä murehi *muijoisin* tuomaiseni

Instruktiiviattr.:

- (Vanh:mat) Ku *miun* saatteloot *saunoin* synnyttelijäisein
- (äiti) Vai miä en saant kävvä siun käskyjääs *käsin*
kuvvaaajaiseen
vesin vaalijaiseen
- (tytär) Nyt täytyy ottaa ristinsauva käteen *saunoin*
tuotuni

Attribuutteja voi olla myös useita erilaisia:

- (äiti) *miun hyvä sylin* synnyttäjäisein
miun mairehoinen maallen tuojaisein.

Metaforiset ja faktiset ytimet saavat määreiksensä adjektiiviattribuutteja:

- (veli) *miun veröväikkene* vellonmarjukkaisein, *marjonkarvaine* marjoilinnukkaisein
- (isä) *armahainenka* minun avaraviittaisein, *leppiäinenkä*
minun leeloisaapukkaiseni
miun hyväist valkeaiset vanhempaiseen.

5. *Parataktiset nimitykset.* Parataktisissa nimityksissä on kaksi asyndeettisesti rinnastettua ydintä, tavallisesti niin että ensimmäinen ydin on faktinen ja toinen akteeminen; joskus ensimmäinen ydin voi olla myös metaforinen (koskee yksinomaan Soikkolan itkua). Parataktisten nimitysten rajaaminen on yleensä helppoa, sillä niitä esiintyy vain itkun aloitusformuloina, lähinnä vatjalaisissa ja kosemkinalaisissa itkuissa. Joitakin esimerkkejä:

(kylän naiset)	<i>Naapurin naiset naisen ilmoille imeteltyiset</i>
(isä)	<i>Ätäni valkia vaaljainen</i>
(äiti)	<i>Maamo miun maire maallentuoja</i> <i>Enneni elle synnyttäjäni</i> <i>enneni elteesä pouessa pitäjäni</i>
(sisar)	<i>Söeseni valkee enneni vaalittu</i>
(veli)	<i>Wiljo veljeni enneni wieretetty</i>

Soikkolan itkuissa esiintyy muutamia seuraavanlaisia parataktisia nimityksiä: siitijäinensä miun *siarmarjaiseen sivelijään sivelömään*.

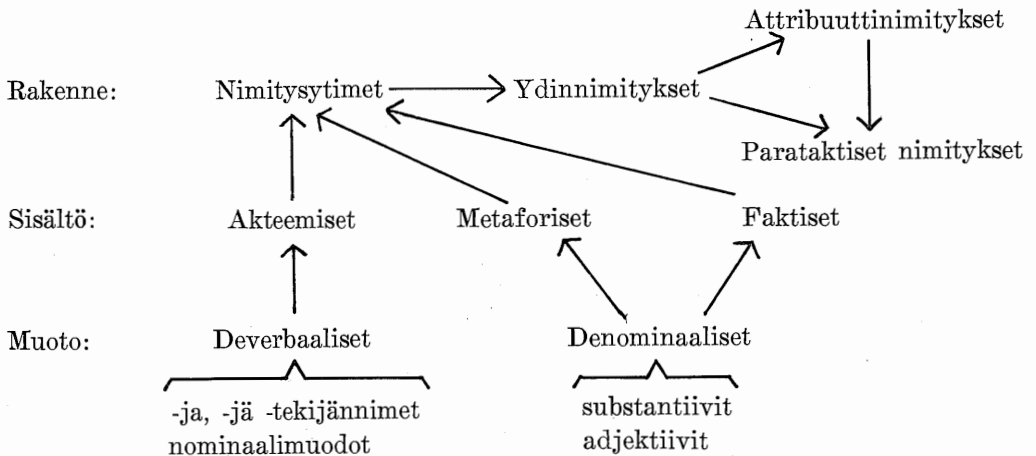
Parataktisia nimityksiä esiintyy vain Länsi-Inkerin itkuissa. Selitys tähän on selvä: siellä itkujen tyypillinen aloitustapa on vastaroolin haltijan puhuttelu, kun taas Keski-Inkerissä ja Pohjois-Inkerissä itku useimmiten alkaa kysymyksellä tai kertovalla jaksolla ("missäpä on — —" tai "lapa mie istuksentelen — —"). Aloitusformulana olevan nimityksen tulee olla koko säkeen mittainen, ja koska kovin monien attribuuttien esiintyminen yhdessä nimityksessä johtaisi muodottomuuteen, jopa täytesanojen käyttämiseen, kuten on tapahtunut esim. Vienassa, on syntynyt rakenteeltaan tasapainoinen parataktinen nimitystyyppi. Parataktisen nimityksen ensimmäisenä osana on useimmiten, kuten nähtiin, normaalikielinen sukulaisennimi, joka kohdistaa itkun oikealle henkilölle.

6. *Typologinen kaavio.* Nimitystypologia voidaan nyt esittää kaaviona, jossa näkyvät eri tarkastelutasot ja käytetyt termit.

Kaavion ulkopuolelle jää eräs faktori, joka on ollut mukana typologiaa luotaessa, nimittäin nimityksen *tarkoite*. Tarkoite on ollut kriteerinä, jolla on määritelty nimitysydin. Rakennetasolla suoritettu jako ei siis ole tapahtunut puhtaasti syntaktisen rakenteen perusteella, vaan mukana on ollut myös semanttinen komponentti. Tarkoite määrää myös, minkätyyppisiä nimitykset ovat sisällöltään ja muodoltaan: äidistä, isästä ja heihin verrattavista käytetään erilaisia

Tarkastelutaso

Termit

nimityksiä kuin esim. sisaruksista tai omista lapsista. Tämä koskee paitsi valintaa lähinnä akteemisten ja metaforisten nimitysten välillä, joka on osoittautunut Inkerissä osittain riippuvaiseksi alueellisista itkutyyleistä, myös ja ennen kaikkea akteemisten nimitysten käyttöä eri henkilöistä. Akteemisten nimitysten ydinaluetta on Inkerissä Länsi-Inkeri ja siellä nimenomaan Soikkola. Nämä nimitykset muodostavat joustavan ja muunneltavissa olevan formulaston, jonka avulla voidaan johtaa hyvin monien sukulaisten tai muiden ihmisten itkunimityksiä yhdestä ainoasta verbistä.

7. *Akteemisten nimitysten formulat.* Akteemisten nimitysten lähtökohtana on Inkerissä verbejä, jotka voidaan karkeasti ottaen jaotella merkitykseltään yhdeksään ryhmään: 1) lapsen kantamista (kohdussa) (kantaa, makauttaa maksoissa), 2) synnyttämistä (synnyttää, ottaa, tuoda), 3) hoivaamista, lapsesta huolehtimista (hautoa, kuoria, käventää), 4) pesemistä (laukoa, pestä), 5) ruokkimista (imettää, toittaa), 6) kasvattamista ja opettamista (kasvattaa, keritellä), 7) lapsen tai morsiamen varustamista (vaatein ym.) (kengittää, kukittaa, laatia), 8) rakastamista (armia, herkuttaa) ja 9) tyynnyttämistä, hillitsemistä (asettaa, lepyttää, sovittaa) merkitsevät verbit. Näistä verbeistä, joita olen inkeriläisissä itkuissa laskenut

olevan kuutisenkymmentä erilaista verbiä, muodostetaan akteemisia nimityksiä neljän eri formulan mukaan: 1) tekijännimiformula (verbi + ja, jä), 2) attribuutti + tekijännimiformula, 3) nominaalimuotoformula (verbin nominaalimuoto yksin) ja 4) agentti + nominaalimuotoformula. Tekijännimiformulat sopivat käytettäväksi äidistä, isästä ja heidän statukseensa verrattavassa asemassa olevista. Nominaalimuotoformulaa käytetään oman lapsen nimityksissä, ja agentti + nominaalimuotoformulassa agentti määrittelee, kenen (muun kuin itkijän) lapsesta on kysymys.

Tapaa, jolla näitä formuloita käytetään, voidaan kutsua substitutiomenettelyksi.⁵ Formulan avainsanan (määräävän komponentin, esim. agentin) tilalle vaihdetaan toinen, ja on saatu uusi nimitys. Yksinkertaisin esimerkki saadaan tekijännimistä: äidistä on olemassa nimitys *kantaja*. Otetaan joku muu verbi, joka kuvaa äidille luonteenomaista tekemistä lapsen kannalta, tehdään siitä tekijännimi ja niin on käytettävissä kaksi äidin nimitystä, jotka on muodostettu saman formulan avulla: "La miun olliis kattant kankaan alle *kantajaiseen* / La miun olliis ojentant olkiloille *ottajaiseen* — —". Akteemisiet nimitysformulat, joita Inkerissä käytetään, esitetään seuraavassa kaaviona, josta näkyy kenestä mitäkin formulaa on käytetty:

Akteemisiet nimitykset verbistä *liekuttaa*:

Formula	Nimitys	Tarkoite
1) Tekijännimi	liekuttaja	äiti, isä, vanhemmat risti-äiti, risti-isä, ristivanhemmat
2) Attribuutti + tekijännimi	kylän liekuttaja	kylän naiset
	vieraat liekuttajat	sulhasen vanhemmat
3) Nominaali- muoto	liekutettu	lapsi, tytär, poika
4) Agentti + no- minaalimuoto	liekuttelijani, emoni, mammani (= äitini)	
	liekutettu	sisar, veli

⁵ Vrt. Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, New York 1965, 36.

ämmöin (= isoäidin) liekutettu	isä ja hänen sisaruk- sensa, äidin sisarukset
ämmäni (= anopin) tai vanhempien liekutettu	aviomies
lankoni (= sukulai- seni) liekutettu	sedän, enon, veljen vaimo, miniä
naisen liekutettu	muut ihmiset
tätini liekutettu	ikäryhmän jäsenet esim. kylän tytöt

Yllä esitettyjen formuloiden avulla voidaan muodostaa uusia nimityksiä korvaamalla kaikissa esiintyvä liekuttaa-verbin johdos jonkin toisen sopivan (ks. edellä verbiryhmät) verbin johdoksella. Neljännen formulalan alatyyppeinä esitettyjä nimityksiä voidaan kaikkia pitää perusformulan *äitini liekutettu* muunnelmina, jotka ovat syntyneet substituomalla äitini jollakin toisella äidillä. Tämän formulalan avulla voidaan muodostaa myös metaforisia nimityksiä korvaamalla nominaalimuoto jollakin sopivalla metaforalla: mammani karpaloinen, mammani sirkkulainen, maamani mantsikkainen.

Yhteistä kaikille akteemisille nimityksille on, että niiden perustana on äiti—lapsi -suhde. Itkijä katsoo äitiä lapsen näkökulmasta; äidin näkökulma on vastakkainen, ja tästä syntyy nimityspari liekutaja—liekutettu. Kaikki muut akteemiset nimitykset ovat tämän parin variaatioita, muita liekuttajia tai muiden liekutettuja. Yhden muuntelumahdollisuuden antaa vielä possessiivisuffiksin käyttö: käyttämällä joko ensimmäisen tai toisen persoonan muotoa itkijä voi kohdistaa nimityksen joko omiin tai itkun kohteen, puhuteltavansa sukulaisiin: liekuttajani, lankoni liekutettu mutta *siun* liekuteltui-
sees.

8. Menemättä pitemmälle edellisillä sivuilla esitetyn typologian yksityiskohtiin otan lopuksi esille kysymyksen itkukielen improvisatorisuudesta, joka ainakin henkilönimitysten valossa näyttäisi supistuvan varsin vähiin. Paitsi edellä esitettyjä muoto- ja rakenneseikkoja,

rajoittaa nimitysten muodostamista ja sananvalintaa itkutyyliin olennaisesti kuuluva alkusointupakko, joka Inkerin itkuissa tarkoittaa nimenomaan säkeen sisäistä alkusointua. Tästä aiheutuu, että nimityksen ytimen tulee olla alkusoinnussa jonkin säkeen alkuosassa esiintyvän sanan kanssa. Viitataan s. 180—181 esitettyyn esimerkki-itkuun, esim. säkeet 7—12. Alkusointu on myös nimityksen sisäinen: adjektiiviattribuutti on alkusoinnussa pääsanansa kanssa. Poikkeuksen muodostaa ainoastaan adjektiivi *hyvä*, joka voi esiintyä melkein pä minkä tahansa pääsanana yhteydessä. Alkusointupakko ei ole yhtä jyrkkä muiden attribuuttien kohdalla. Edelleen on nimitysten sananvalintaa rajoittavana tekijänä pidettävä nimitysten affektiivisuutta. Itkijän on huolehdittava siitä, että ne affektiot, jotka paljastuvat omien sukulaisten nimityksistä, ovat myönteisiä. Sen sijaan esim. inkeriläisissä itkuissa käyttää morsian sulhasesta ja hänen suvustaan pelkästään negatiivisesti affektiivisiä ilmauksia (sulhanen voi olla *karhu* tai *verenjuoja*, ottajat eli sulhasen saattojoukko *susijoukko*, *karhukansa* tai *ilmä kalma*). Kun nyt nimitysten muoto, rakenne ja myös niiden sananvalinta ovat sidoksissa tiettyihin normeihin, voidaan sanoa, että henkilönnimitykset ovat itse asiassa erittäin stereotyyppisiä, ja niissä on improvisaatiolle tuskin mitään mahdollisuuksia. Luultavaa — joskaan ei vielä todistettua — on, että muut itkukielen ainekset ovat vapaammin improvisoitavissa, vaikka keskeiset aiheet vuosisatojen kuluessa ovatkin saaneet traditionaalisen kielellisen asun, josta ei hevin poiketa. Joka tapauksessa luova improvisaatio itkuvirsien niin kuin muidenkin perinteenlajien esittämisessä lienee rajoittunut vain lahjakkaimpiin esittäjiin ja laulajiin. Itkuvirsistä voi vielä mainita, että niistä sisällöltään vapaamuotoisimmissakin, ns. tilapäitkuissa, jotka ovat yleensä itsekseen hyräiltyjä valituksia, henkilönnimitykset noudattavat samoja normeja kuin muissakin itkuissa. Näin on asia ainakin Inkerin itkuvirsissä. Tuleva tutkimus on selvittävä, kuinka suuri osa esitetystä huomioista pitää paikkansa myös muilla itämerensuomalaisilla itkuvirsialueilla.

AILI NENOLA-KALLIO: *Typology of personal names in laments*

A typical feature of Balto-Finnic laments is that the object of the lament and persons occurring in it are addressed only by special names, which usually characterize the person in question and also show the quality of the relationship

between the lamentor and the object of the lament. Reasons for using such names are partly communicative (communicating emotions), partly dependent on environment: laments are ritual poetry, which in Ingria and Karelia belonged to weddings, funerals and farewell celebrations for sons leaving for war.

Personal names in the Balto-Finnic laments have now become an object of a close investigation for the first time. The author has made a typology of these names, based on a material of 524 laments collected from Ingria, and believes that the typology also applies to the analysis of other Balto-Finnic laments.

The typology is based on four criteria: the structure, form, content and purpose of the name. The names were thus divided into three structural categories: 1) *kernel names*, containing only the so-called fixed components necessary for identifying the object of the name, 2) *attributive names*, having one or several optional components (mostly attributes) in addition to the fixed components and 3) *paratactic names*, in which two asyndetically coordinated names form one whole. There are both deverbal and denominal names. Deverbal names form a content category of their own, called *actemic* names (i.e. names showing agent or object of action, or indicating result). These names, particularly in laments from western Ingria, display a flexible and variable set of forms allowing derivation of names for many relatives and non-relatives from one and the same verb. Denominal names are either *metaphorical* or *factual*, i.e. names for relatives etc. in normal language. Metaphorical names are divided into two groups: 1) *metaphors*, based on comparison and implicitly indicating some quality of their object and 2) *epithets*, referring explicitly to the object's appearance, mood etc.

Persons belonging to the same category, e.g. relatives, have similar names in the Ingrian laments. The present typology can therefore also function as a system of identification: as the commentaries in the lament records are frequently very poor, the system will help in the identification of at least the object of the lament, its deliverer, and possibly even of the situation of the delivery.

The present typology shows that the personal names in the Ingrian laments are in many respects stereotype names, and lamentors often had to confine their improvisations and reproductions within certain norms. Thus most variations can only be regarded as lexical modifications. On the other hand, both obligatory alliteration within lines, which was observed in these laments, and the affective quality of the names also contributed to restricting choice of words.